

Romanul tradițional, realist-mitic (INTERBELIC)

7
BALTAGUL
de Mihail Sadoveanu

Cea mai cunoscută creație sadoveniană, scrisă în numai 17 zile, **Baltagul**, publicat în 1930, ilustrează perfect formula tradițională a romanului realist de observație morală și de problemă socială.

Roman complex, mitic, simbolic și baladesc, **Baltagul** este în aceeași măsură și un roman monografic în care este zugrăvită o civilizație pastorală, arhaică, surprinzând o lume ce trăiește după rânduiești ancestrale (vechi), dar și roman de dragoste, roman al inițierii, al familiei sau chiar roman cu intrigă polițistă - remarcându-se diversitatea codurilor de lectură pe care le poate presupune acest roman.

Opera este realizată pe două coordonate fundamentale: **aspectul realist** (monografia lumii pastorale, reperi spațiale, tehnica detaliului semnificativ, tipologia personajelor) și cel **mitic** (gesturile rituale ale Vitoriei, tradițiile pastorale, motivul comuniunii om-natură și mitul mării treceri).

Baltagul debutează cu un motto din balada populară Miorița ; „ *Stăpâne, stăpâne/Mai cheamă ș-un câne* ” - aspect prin care chiar scriitorul sugerează relația romanului cu balada. Alături de acesta, critica literară a evidențiat și alte surse de inspirație: mitul egiptean al zeiței Isis plecată în marea călătorie a recompunerii trupului dezmembrat al lui Osiris, dar și baladele populare: *Dolca*, de unde preia motivul câinelui credincios și *Șalga*- motivul femeii justițiar - toate aceste elemente de genă justificând caracterul mitic al operei.

TEMA Replică în manieră cultă a *Mioriței*, **Baltagul** aduce în prim plan o diversitate tematică: tema vieții, a morții și a căutării adevărului se construiește epic pe motivul ordonator al călătoriei ce are drept scop stabilirea echilibrului pierdut prin dispariția lui Nechifor Lipan în această lume ce trăiește după legi nescrise.

O altă temă marcantă este și cea a familiei împletită cu cea a maturizării eroului - inițierea în tainele existenței fiind realizată de mamă, singura capabilă să-și ajute fiul să se transforme într-un om matur și demn și să preia, simbolic, rolul tatălui dispărut.

TITLUL Titlul pune întreg universul cărții sub semnul dualității, deoarece **baltagul**, topos cu ascuțitul curb, cu două tășuri, e în același timp, unealtă și armă, sugerând simbolic viața și moartea.

PERSPECTIVA NARATIVĂ Romanul **Baltagul** se încadrează în formula **realismului tradițional** prin narațiunea la persoana a III-a, realizată de un narator omniscient, în general obiectiv, și printr-o construcție închisă.

Perspectiva narativă adoptată în incipitul romanului este, însă, diferită de vocea naratorului neutru, căci primul glas pe care cititorul îl aude în roman este cel al eroului absent (Nechifor Lipan), reînviată de amintirile Vitoriei.

TIMP ȘI SPAȚIU Ca în orice **roman realist, tradițional**, acțiunea se desfășoară într-un spațiu determinat, cu echivalent real: de la Măgura Tarcăului până în ținutul Dornelor, într-o durată care acoperă aproximativ o jumătate de an: din toamnă -de la Sfântul Dumitru- până-n primăvară- până la Sfântul Gheorghe, reperi simbolice pentru calendarul pastoral și pentru lumea satului tradițional. Perioada istorică poate fi dedusă ca fiind începutul secolului al XX-lea prin menționarea trenului și a telefonului în zona Moldovei.

Spațiul real și timpul obiectiv sunt dublate de spațiul simbolic, spațiu interior, labirintic și de timpul subiectiv, al rememorării, al amintirilor Vitoriei.

RELAȚIA INCIPIT-FINAL surprinde concentrat viziunea despre lume înfățișată în acest roman, căci aici ordinea cosmică și cea umană respectă rânduiești pusă în lume de Dumnezeu (ordinea prestabilită a lumii). Romanul debutează, așadar cu legenda neamurilor pe care o povestea Nechifor la cumetrii și nunți, ce integrează cosmic existența muntenilor, schitând și un portret al personajului colectiv: ciobanii, cărora Dumnezeu le-a dat o inimă ușoară: „ *Să vă pară toate bune, să vie la voi cel cu cetera și cel cu băutura și s-aveți muieri frumoase și iubețe* ”
Incipitul introduce și personajul absent al cărții: Nechifor Lipan.

Finalul surprinde reluarea ritmurilor firești ale existenței căci, după ce și-a îndeplinit datoria față de cel dispărut, viața familiei Lipan poate să meargă înainte: „ *Ș-apoi ne-om întoarce iar la Măgura ca să luăm de coadă toate câte am lăsat* ”...îi spune Vitoria fiului ei Gheorghită, devenit acum cap al familiei.

COMPOZIȚIE ȘI STRUCTURĂ Principiile compoziționale și tehnicile narrative sunt clasice: se respectă criteriul cronologic, se identifică tehnica înlănțuirii cu inserarea unor episoade retrospective.

Cele 16 capitole pot fi grupate în trei mari părți astfel: prima parte- primele 6 cap.- surprind așteptarea plină de neliniște și presimțiri, hotărârea Vitoriei de a porni pe urmele lui Nechifor și pregătirile spirituale, dar și gospodărești pentru călătorie. Partea a doua, cea mai amplă,- cap. 7-13- are în prim plan călătoria ce reface în sens invers traseul străbătut în toamnă de Lipan, traseu labirintic pe care Vitoria și Gheorghită îl parcurg pentru a afla adevărul și se sfârșește cu găsirea osemintelor lui Lipan. În ultima parte, ce conține punctul culminant și și deznodământul, - cap. 14-16- este devăluit adevărul despre moartea lui Nechifor și este descrisă înfăptuirea actului justițiar.

Ca în toate romanele tradiționale, structura narativă este perfect echilibrată, cu planuri clar delimitate, dinamizate de conflicte puternice. Prim-planul este cel al existenței individuale, familiale, plan epic ce urmărește călătoria Vitoriei, fiind marcat de un conflict exterior, de interese, care a dus la moartea lui Nechifor.

Planul existenței comunității de oieri- plan monografic- surprinde viața unei lumi arhaice, fiind focalizat asupra personajului colectiv : „*locuitorii de sub brad*”. Existența muntenilor este integrată cosmic într-un plan mitic și simbolic – relația omului cu acest plan se realizează prin credință, mentalități, superstiții, prin vise și semne.

SUBIECT

CARACTERIZAREA VITORIEI LIPAN

Protagonista romanului, Vitoria Lipan este personajul reprezentativ pentru comunitatea „*locuitorilor de sub brad*”. Deși reprezintă în roman **femeia de la munte**, eroina fiind astfel un exponent al lumii din care vine, Vitoria Lipan depășește categoria generalului, devenind un personaj puternic individualizat, inconfundabil în galeria portretelor feminine ale literaturii noastre.

În debutul romanului, în **manieră realistă**, din perspectiva naratorului omniscient este prezentat un portret fizic construit din câteva detalii : „ *ochii câprui cu gene lungi*”, „ *părul castaniu*”, detalii care nu o individualizează însă pe femeia de aproape 40 de ani. Ceea ce o face specială este lumina care izvorăște din interior și care îi pune o „ *frumusețe neobișnuită în privire*”, ce-i dezvăluie inteligența vie și forța interioară.

Elementele portretului fizic nu au valoarea obișnuită de caracterizare a personajului, căci, deși încă tânără și frumoasă (remarca îi aparține prefectului Anastase Balmez), Vitoria se socotea moartă, „*ca și omul ei ce nu era lângă dânsa*”.

Portretul fizic are așadar doar rolul de a amplifica frumusețea sobră, spiritualizată a femeii, făcând trecerea către portretul moral alcătuit în roman din mai multe ipostaze. Personajul este privit din diverse unghiuri, care, însumate dau imaginea complexă a Vitoriei Lipan ce este, în același timp, **munteancă, soție, mamă și**, nu în ultimul rând, **un fel de detectiv**.

Ca personaj reprezentativ pentru **femeia de la munte**, Vitoria este definită de firea energică, dărzenie, hărnicie și pricepere în conducerea gospodăriei, dar și de credința în Dumnezeu și în valorile tradiției pe care le apără cu strășnicie. În această ipostază ea dovedește simț practic, prevedere, abilitate și fermitate, împrumutând parcă ceva din tăria stâncilor pe care își duce traiul, căci știe cum să-și organizeze gospodăria înainte de plecare. Vitoria respectă obiceiurile de cumetrie și de nuntă și veghează la îndeplinirea rânduielilor din ritualul înmormântării știind să citească și toate semnele naturii, ca orice bună munteancă.

O altă ipostază definitorie în caracterizarea Vitoriei este cea de **soție**, analizabilă în contextul în care „**Baltagul**” este și un roman de dragoste ce pledează pentru iubire ca temelie a familiei. După mai bine de două decenii de conviețuire, Vitoria își iubea bărbatul ca în tinerețe, fiind un exemplu de statornicie și devotament. Recunoaște cu rușine că iubirea ei se păstrase ca în tinerețe, deși, după legile nescrise, vârsta iubirii trecuse și de aceea vocea celui dispărut se aude permanent în conștiința femeii cu care, parcă, nu încetează să comunice și dincolo de moarte.

În ipostază de **mamă**, Vitoria veghează cu strășnicie ca Minodora și Gheorghii să crească în respect față de valorile morale și de legile nescrise ale pământului. Asprimea cu care sancționează orice abatere a fetei de la obiceiurile străvechi are ca fundament aceeași responsabilitate maternă, Minodora fiind inițiată cu severitate în datoriile de viitoare nevastă, la casa ei.

Educația lui Gheorghii se realizează cu alte mijloace, în aparență mai blânde și mai permissive, Vitoria dovedind aici, de fapt, grija mamei care își ajută copilul să se maturizeze. Când consideră însă că a crescut suficient, mijloacele de educație ale femeii devin mai aspre, căci la ordinul ei repetat: „*Coboară-te în râpă îți spun!*” Gheorghii va trece proba curajului bărbătesc veghind rămășițele tatălui dispărut. Inițierea se încheie abia la parastas când tânărul îi va ține piept criminalului și-l lovește cu baltagul, restabilind dreptatea.

O ipostază inedită a personajului este aceea de femeie care se confruntă cu o lume necunoscută în postura unui detectiv cu basma și cu opinci. Datorită inteligenței native și a stăpânirii de sine, Vitoria reușește să reconstituie drumul parcurs de Lipan, să afle adevărul și să demaște ucigașii în fața autorităților.

În acest context, nici numele personajului nu rămâne lipsit de relevanță deoarece „dincolo de rezonanța arhaică, poartă în el ideea de victorie, de triumf împotriva unei sorți potrivnice.

Din orice perspectivă ar fi privit, personajul Vitoria Lipan rămâne în literatura noastră unul reprezentativ pentru tipul uman portretizat: femeia de la munte, adevărat „ *Hamlet feminin*” (G. Călinescu), model de iubire și demnitate.

RELAȚIA DINTRE VITORIA ȘI NECHIFOR

Cele două personaje reprezintă, la modul emblematic (simbolic), lumea oamenilor de la munte, înfățișați într-un portret de grup la începutul capitoului X: muntenii („*Locuitorii aceștia de sub brad*”). Aceștia sunt oameni împliniți, trăindu-și suferințele, ca și bucuriile cu aceeași „*inimă ușoară*” pe care Creatorul le-a dat-o la începutul lumii. Mai presus de orice, ei pun datinile lor de la începutul lumii, repetarea vechilor ritualuri situându-i într-un timp neschimbat și etern.

Nechifor și Vitoria se încadrează în această lume („*Așa era și acel Nechifor Lipan care acuma lipsea*”), chipul oierului fiind reconstituit din amintirile Vitoriei sau ale celor care l-au cunoscut: „*La mustața aceea neagră și la ochii aceia cu sprâncene aplecate și la toată înfățișarea lui îndesată și spătoasă, Vitoria se uita ascuțit și cu îndârjire...*”

În această lume, în care muntenii se fereau „*de alte neamuri și de oamenii de la câmpie*”, Nechifor Lipan avusese neșansa să întâlnească doi oieri dintr-un „*loc străin*” și dintr-o vale, care îl omorâseră.

În acest context, ca și „*măicuța bătrână*” care-și caută fiul ucis, Vitoria Lipan trăiește un puternic zbucium interior, traversând iarna cu sentimentul tot mai acut al morții lui Nechifor.

Convinsă că „*i-a fost lui Nechifor scrisă o asemenea soartă pe care nimica n-o poate înlătura*” ea colindă munții pentru a-i găsi rămășițele și a le pune în pământ „*sfânt*”. Dârză, tenace și discretă în marea ei suferință, Vitoria este sortită să-i aducă celui mort, prin ritual, binecuvântarea din urmă și rugăciunile de care n-a avut parte.

Daca figura Vitoriei pare desprinsă din baladă, la fel de bine realizat este și conturul baladesc al lui Nechifor, căci el este pe drumul de toamnă, omul cu căciulă brumărie, darnic și vesel, dar, mai ales, neînfricat și hotărât: „*Dar omul acela zicea că se duce noaptea; că se bucură să umble pe lună. De oameni răi spunea că nu-i pasă; are pentru dânșii pistoale încărcate în desagi*”.

Pentru Vitoria, Nechifor era omul căruia „*nu-i putea sta nimeni împotriva*”. Într-o noapte, când cei doi soți se întorceau de la Piatra Neamț, niște hoți i-au atacat cerându-le banii. Fără să se înfricoșeze, Nechifor i-a înfruntat într-o scenă care îl transforma, parcă, într-un personaj de baladă -secvența fiind reprezentativă pentru definirea relației dintre cele două personaje, căci Vitoria vede în omul ei un erou lângă care se simte protejată.

Dincolo de dimensiunea mitică și baladescă a personajelor, ceea ce definește cel mai bine relația dintre cei doi soți este, fără îndoială, iubirea, ca temelie a unei existențe trăite sub semnul credinței în Dumnezeu și a legii nescrise.

După mai bine de două decenii de conviețuire, Vitoria Lipan își iubea bărbatul ca în tinerețe și recunoștea asta cu rușine, căci, după legile nescrise, vârsta iubirii trecuse pentru cei care acum au copii mari, în pragul căsătoriei. Dragostea ei nu fusese lipsită de obstacole pentru că Nechifor era petrecăreț și nestatornic uneori, ce stârnea gelozia Vitoriei, care, însă, se știa iubită pentru că întotdeauna acesta se întorcea la ea „*ca la apa cea bună*”.

Țipătul dinaintea coborârii coșciugului și gesturile femeii concentrează iubirea și durerea pierderii soțului: „*Cu așa glas a strigat încât prin toți cei din față a trecut un cutremur. S-a dărâmat în genunchi, și-a rezemat fruntea de marginea sicriului.*” - dragostea lor trecând parcă dincolo de moarte.

Arta narativă Sadoveanu reconstituie prin forța limbajului o lume situată la interferența arhaicului cu modernul. Limbajul impresionează nu neapărat prin redarea fidelă a particularităților populare și regionale, ci prin tonul grav, sărbătoresc, prin adresările ceremonioase ce trădează, de fapt, o cultură veche și nobilă. Dat fiind faptul că romanul surprinde și istoria unei crime petrecute în lumea pastorală a începutului de secol XX, nu este surprinzătoare asocierea registrelor regional, arhaic și popular cu cel neologic

Asadar romanul „*Baltagul*” construiește un personaj feminin de o forță impresionantă care reunește parcă toate valorile fundamentale de la începutul lumii.

Roman realist, tradițional prin recompunerea imaginii unei lumi arhaice, păstrătoare a unor tradiții ce au supraviețuit în vârful muntelui, „*Baltagul*” depășește formula clasică prin complexitate, dar și prin numeroasele semnificații, rămânând în literatura română un adevărat model etic și estetic.

SUBIECT

Muntenii ajung cu întârziere în fața Domnului Dumnezeu, care împarte semnele pentru fiecare neam. Ei întârzie pentru că umblă domol, sunt cu oile și cu asinii. Cer de la Dumnezeu câmpuri cu holde și ape line, dar sunt refuzați. În schimb, li se dă inimă ușoară și soții frumoase. Iată povestea pe care o spunea Nechifor Lipan la cumetriile și nunțile de la care în timpul iernii era nelipsit. Bărbatul avea și alte povești, vorbe de duh, de care își aduce aminte Vitoria, nevasta lui, stând pe prispă într-o toamnă târzie.

Nechifor Lipan, plecat la Dorna să cumpere oi întârzie, iar Vitoria își face griji. Ea îi trimite o scrisoare fiului, Gheorghita, care se află la stână, întrebându-l de Nechifor. Răspunsul băiatului este nefavorabil, nu trecuse pe acolo tatăl lui. Vitoria îl pune pe Gheorghita să plătească oamenii de la stână, eventual să vândă din oi pentru achitarea datoriilor, apoi îl roagă să se întoarcă acasă. Vitoria este nemulțumită că fiica ei, Minodora, nu înțelege dramatismul situației. Același lucru îl observă și la Gheorghita, care e nemulțumit că nu poate participa la petrecerile din sat. Ea în schimb, chinuită de presimțiri sumbre, decide să plece în căutarea celui dispărut. Îl visează pe Nechifor cu spatele întors către ea, într-o revărsare de ape. Timpul se tulbură, iarna vine mai repede. După Anul Nou, Vitoria vinde brânza negustorului David. Prevăzătoare, Vitoria nu ține banii în casă, ci îi dă preotului. Noaptea sunt atacati de hoți, dar Vitoria trage cu pușca și îi sperie.

După post negru și rugăciune la Sf. Ana, Vitoria este gata de drum, în căutarea lui Nechifor. Ii ia și pe Gheorghita, pentru că are nevoie de brațele lui puternice. Pe Minodora o lasă la mănăstire. Călătoria adevărată începe în zilele lui martie, când doi străbatând în sens invers linia transilvaniei la începutul călătoriei ei sunt însoțiti de cărciumarul David, care o ajută pe Vitoria în descoperirea adevărului. Cuvintele acestuia explică natura specială a acestei călătorii: „*Vea să-ți călămăntăți porcii cu gând să întârzi să căuți, să umblă ca un om, să întrebarea repetată a Vitoriei: „... să-mi spuneli (...). Cine ești, vâzile pe-*

un om de la noi călare pe un cal negru țintat în frunte și-n cap cu căciulă brumărie.” este leitmotivul căutării. Primul semn despre Nechifor, soțul dispărut, apare la Bicaz, unde hangiul își aduce aminte de el. Urmele sunt găsite și la Călugăreni, apoi la Fărcașa. Drumul morții se confruntă cu acela al vieții. La Borca, în calea drumeților apare un botez, apoi la Cruci o nuntă. Vitoria consideră că sunt semne încurajatoare și este fericită să participe la bucuria oamenilor. Firul se reînnoadă la Vatra-Dornei. Acolo Nechifor cumpărase în noiembrie trei sute de oi. De acum înainte apar trei ciobani. Chipul unuia dintre ei rămâne în amintire deoarece are buza despăcată, detaliu ce semnalizează în mentalitatea comunității arhaice râul. La Hanul din Broșteni află că ciobanii au trecut spre gura Negrei. Urma acestora este regăsită la Borca, apoi la Sabasa. Vitoria „a suit un drum șerpuit săpat în stâncă”. După popasul de la Crucea Talienilor, femeia coboară pe celălalt versant al muntelui în satul Suha. Aici Vitoria descoperă adevărul cu certitudine. Asasinii sunt Calistrat Bogza și Ilie Cuțui. Dar acest lucru trebuie demonstrat. Ea este ajutată de Iorgu Vasiliu, cărciumarul din Sabasa și de cucoana Maria, soția acestuia. În satul Sabasa îl găsește pe Lupu, câinele care-l însoțise pe Nechifor, în curtea unui gospodar. Câinele o călăuzește în râpa unde descoperă cadavru lui Nechifor. Gheorghita are curajul să-și vegheze tatăl, prin această experiență demonstrându-și maturitatea. În zilele următoare Vitoria își îndeplinește datoria, face tot ce îi cere datina față de cel mort. Ea „avea să căuțat, de găsit și de rânduit”. „*fi fac toate slujbele rânduite, ca să i se liniștească sufletul*”. Prin înmormântare, Nechifor Lipan se reîntoarce în locul ce i se cuvine în universul arhaic.

La parastas, Vitoria conduce discuția în așa fel încât criminalii se autodemască. Gheorghita va mânui baltagul împotriva criminalului tatălui său.